

II.

KUTATÓMUNKA EGY ORMÁNSÁGI FALUBAN

AZ ALÁBBI TANULMÁNY beszámoló a Pro Christo Diákok Háza faluszemináriumának¹ ormánsági kutatómunkájáról.

Nem részleteredmények, a különböző szaktudományok erületére eső problémák bemutatásáról lesz szó, hanem röviden rámutatok helyszíni munkánk menetére és módszereire.

A Szeminárium egy ormánsági falu életét akarta tanulmányozni s eredményeit szociológiai szemléleten alapuló „faluéletrajz“ keretében bemutatni. A választás a 157 lakosú (a külterületek nélkül) Kemsére esett. A falu hét kilométer távolságra fekszik a legközelebbi vasútállomástól, megfelelő közlekedési útja nincs. Orvos, jegyző az ugyanilyen távolságban lévő Oszróban lakik. Pap csak évenként négyszer látogatja meg a falut, az istentiszteletet a tanító végzi. Még a múlt század elején is a Dráva árterületére eső községek tipikus lápi életét élte, ami nemcsak a lakosok életmódjában nyilvánult meg, hanem a község településformájában, a határkihasználás különböző módszereiben is. A községet nagybirtok veszi körül, a közelben lakó horvátok különböző gazdasági kapcsolatban vannak a faluval, az egyke következtében a lakosok száma rohamosan apad stb. Mindezek a jelenségek és körülmények előre biztosították, hogy többoldalú és változatos vizsgálatokat végezhetünk. Határozott szándékunk volt minél kisebb helyre menni. Ez a kutatás szempontjából elsősorban azért mutatkozott célszerűnek, mert a Szeminárium minden tagja a falu minden lakójával, kicsivel-naggyal személyes ismeretségben lehetett.

A falu kiválasztását és a kiszállást előtanulmányok előzték meg. A Szeminárium egyik tagja előzőleg hosszabb ideig tartózkodott a területen, ismerte a község helyzetét és általában mindazokat a körülményeket, amelyekkel a rendszeres helyszíni kutatás alkalmával foglalkozni kell. Az előkészítő munkálatok során a tagok megismerkedtek azzal a tájjal, amelyikben a község helyet foglal, átnézték az Ormánságra vonatkozó szakirodalmat, hogy általános fogalmuk legyen munkaterületükről. Összegyűjtötték a Budapesten található statisztikai, demográfiai adatokat, részletesen tanulmányozták a község kataszteri térképét, különböző felvételi térképeket s már ezek alapján is láttak bizonyos problémákat, amelyek a helyszíni kutatás-

¹A Szeminárium részletes ismertetését l. a Magyar Szemle 1935. januári számában, Kovács Imrétől.

nak bizonyos irányt szabtak s egyes kérdéscsoportokra ráterelték a figyelmet. (Pl. a régi vízrajzi viszonyok hatása a település formájára stb.)

Kutatásunknál mindig az egyént és mint legkisebb társadalmi egységet: a családot vettük alapul, mert a faluban minden folyamat végbemenése ezek életmenetének változásában, lezajlásában tükröződik vissza. Minden adat, jelenség csak úgy nyert előttünk „szociológiai értéket“, ha azokat emberekhez, családokhoz vagy a falu más közösségi megnyilvánulásához tudtuk kapcsolni. E nélkül csak szaktudományi érdeklődésünknek feleltek meg. Ennek a módszernek a fontossága különösen az egyke tanulmányozásánál domborodott ki. A lakosság csökkenésének mértékét kutattuk számszerűen, statisztikailag, de e mellett kiegészítettük az egyes családok keretében történő születések és halálozások részletes vizsgálatával. Így a mennyiségi kép mellett azonnal fogalmat alkothattunk magunknak a számszerű apadás következményeiről, kihatásáról — konkrétumok alakjában. Közvetlenül tapasztalhattuk a lelki síkon végbemenő változásokat is.

Kilenc résztvevővel két hétig tartózkodtunk Kemsén s egy-egy ember a következő munkaterületen folytatott tanulmányokat: 1. fizikai és emberföldrajz (ezzel a kérdéssel közösen két ember foglalkozott), 2. néprajz, 3. zenefolklore, 4. családpszichológiai problémák: a család és a családtagok egymáshoz való viszonyának vizsgálata, 5. lelki megnyilvánulások, mentalitás, erkölcs, 6. parasztháztartások tanulmányozása, értékesítés, 7. mezőgazdálkodás, általános szociális helyzet, egyke. Ezenkívül egy ember a kutatással járó adminisztratív teendőket látta el. A felsorolásból látható, hogy munkánk nem volt teljes. A megvizsgálatlanul hagyott problématerületeket következő kiszállásaink alkalmával fogjuk tanulmányozni s pótoljuk az eddig gyűjtött anyag hiányait, amelyeket feldolgozás közben fogunk majd észrevenni.

A községbe június 26-án teljesen váratlanul érkeztünk s már ez a váratlan megjelenés is igen érdekes megfigyelésekre adott alkalmat. Fontos volt itt a község keretébe való beilleszkedés menetének, a falusiak velünk szemben tanúsított magatartásának a megfigyelése. A község lakói között az a hír terjedt el, hogy áruház katonák vagyunk s a jugoszláviai szerb-horvát zavargásokkal kapcsolatban érkeztünk a faluba. Tulajdonképpen mi tisztek vagyunk s a legénységet a falun kívül, az erdőben szállásolták el. Érdekes, hogy ezt a véleményüket egyik legjobb és legbizalmasabb adatközlőnk mondta el az eltávazásunk előtt való napon.

Az egyke következtében elhagyott (a tulajdonos a Kenősetől 15 km-re lévő Csepelen lakó egyetlen fiához költözött) parasztháznál ütöttünk tanyát. Az udvaron levertük sátrainkat, a ház konyháját és szobáját pedig főző-, illetve dolgozóhelyiségül használtuk. Minderről a tulajdonos csak később szerzett tudomást, de akkor a legteljesebb barátsággal egyezett bele ott tartózkodásunkba.

A falu megismerésének első lépése az volt, hogy a házakat és telkeket pontosan feltüntető térképbe beírtuk a tulajdonos és minden

családtagja (nagyapa, vő, anyós stb.) nevét. Ez rendkívül megkönnyítette a tájékozódást s különösen akkor vettük nagy hasznát, ha a különböző családtörténeti kérdések iránt érdeklődtünk.

Munkánk sikere érdekében legfontosabbnak tartottuk minél többet tartózkodni a nép között. Ezért időbeosztásunkat teljesen a falusi életmód és munka szabta meg. Ha kellett kimentünk velük a mezőre, arattunk, gyűjtöttünk, vagy a ház körül segédkeztünk. Ezzel, de általában egész magatartásunkkal elértük azt, hogy a község határtalan szeretetébe és bizalmába fogadta munkaközösségünket. A bizalmukba való férkőzésnek legszebb jele volt az, hogy egyszerűen csak keresztnéven szólítottak bennünket. Csupán egyetlen család részére maradtunk „naccságos úr“ vagy „doktor úr“, ennek azonban társadalmi okai vannak. Ez a család évtizedekig cseléd-sorban élt a szomszéd majorban s csak néhány esztendővel ezelőtt költöztek be a faluba, ahol mint felesek gazdálkodnak. Egész magatartásuk, társadalmi ítéletük még őrzi azokat a vonásokat, amelyekre mint cselédek osztályhelyzetükből kifolyólag determinálva voltak s ez paraszti életükben igen sokszor öntudatlanul is jelentkezik.

A faluban, az emberek közt állandóan és minél többet jegyeztünk. Elv volt az, hogy az emlékezőtehetségünkre lehetőleg semmit sem bízunk. Az első napok után a legkényesebb természetű gazdasági és erkölcsi jelenségeket, tényeket kérdezhettük és jegyezhetjük az adatközlők előtt. A faluban való megjelenésünkkel, jegyzéssel és kérdezősködéssel kapcsolatban legalkalmasabbnak találtuk nyíltan megmondani, mit akarunk, mi a célja Kemsén való tartózkodásunknak. Azt mondtuk, hogy meg akarjuk írni életmódjuk menetét, gazdálkodási, táplálkozási stb. viszonyait. Ez az adatközlésben egyáltalán nem befolyásolta őket, sőt egyesek azt kérték, „írjuk ki nevüket az újságba is“, ami nem hiúságból történt, hanem így akarták ráterelni a figyelmet nyomorúságos helyzetükre. Nemcsak a közlések tartalmát vettük fel, hanem gyorsírással a lehető legnagyobb pontossággal a beszélgetés egész menetét. Még azokat a kérdéseket is, amelyeket mi adtunk fel. Ezek elsősorban a lélektani természetű vizsgálódásoknál voltak fontosak. Ilyen esetekben két ember ment együtt, az egyik kérdezett, érdeklődött, a másik pedig az egész beszélgetést lejegyezte. Ha munkaközösségünk valamelyik tagja érdeklődésén kívül eső jelenséget tapasztalt, azonnal felhívta rá az azzal foglalkozó másik tag figyelmét.

Módot adtunk rá és igyekeztünk olyan helyzeteket létrehozni, amikor nem mi voltunk a kérdezők, hanem a parasztlakók. Az ő érdeklődésük általában két területen mozgott. Érdeklődtek az általános „budapesti helyzet“ iránt s ezzel kapcsolatban azután rögtön rátértek szociális helyzetük vázolására, materiális szükségletük hiányairól panaszkodtak. (Szellemi és lelki igényeikre vonatkozólag nekünk kellett őket vallatni.) Másodszor pedig magánéletünk érdekelte őket. Először valami nagy urakat sejtettek bennünk, akiknek „retentő sok“ fizetése lehet, mert másképpen el sem jöttünk volna ebbe a kis faluba. Ennek az ellenkezőjéről egyiket-másikat alig lehetett meggyőzni. Különösen szüleink foglalkozása, családi viszonyaink,

fizetésünk érdekelte őket, — de általában mindazok a magántermészetű dolgozók, amelyek iránt velük kapcsolatban mi is érdeklődtünk. Amennyire érdekelt bennünket a régi Kemse és a régi Ormánság, őket már távolról sem izgatta a régi Budapest és a régi Magyarország.

A térbeli távolságot (a világháború élményeit nem számítva) és ennek a távolságnak az értékét számukra Siklós, Szentlőrinc és Pécs jelenti, ami a közigazgatásnak, ügyvédeknek, kórháznak és lakodalmi bevásárlásoknak köszönhető; az időbelit pedig — az iskolai élmények alapján — Kossuth, „Árpád apánk“ és Noé. Az első kettő valami legendás alakká homályosuk előttük, akik mellé még legfeljebb „Ferenc Jóska“ alakját idézgetik. Ha valami régi dolgra emlékeznek vissza, arra pedig azt mondják, hogy „az még Noé idejében történt“.

Az állandó jegyzés mellett kötelessége volt mindannyiunknak még egy napló vezetése is, amelyben naponként összegeztük benyomásainkat s kiki összefoglalta benne munkájának eredményét. Egész életünket, mozgási lehetőségeinket élénken illusztrálja Pócsy Ferenc tanár naplója. Ebből közlünk itt néhány részletet.

Június 26. Első éjszaka az igen sok szúnyog miatt nagyon rosszul, nehezen és álmatlanul telt el. Másnap, részben az úttól még mindenki fáradt és ingerült volt. Élelmezés: a legegyszerűbb keretek között napi egyszeri főzéssel. (Később mindig gyakrabban étkeztünk paraszt családoknál, egyszerű meghívás alapján.) Megállapítottuk részletesen a napi rendet. A napos intézi az ébresztést, főz stb. Szabad idejében kutatással foglalkozik. Szerény és a kerethez szükséges tábori formák után mindenki dolga és feladata után néz. Általában reggel hét órakor mindenkinek meg kellett kezdeni a napi munkáját. Kialakultak a létszámhoz és feladatvállalásokhoz képest a munkacsoportok. Elek, Torbágyi az egész képeknek fizikai-geográfiai részén dolgoztak, Kovács, Karsay az emberföldrajzi szempontoknak gazdasági problémáit és jelenségeit kutatják, Kerényi, Pócsy az első lakosismereti tájékozódáson, szellemi jelenségeken s a pszichológiai kereten kezdtek munkálkodni, stb. — Kerényi, Pócsy hosszú információs látogatást tettek a tanítónál. — Torbágyi nyolc kútvizet egészségügyi szempontból megvizsgál. — A falu néhány gyermeke állandóan körülöttünk tartózkodik s elég jó (kezdő és kiegészítő) informátorul szolgálnak. — Megérkezik gr. Teleki Pál ajánlólevele. Stb.

Június 29. Elek, Torbágyi egésznapos kiszállásra mentek a határ geográfiai vizsgálatára. A lakosság nagyon szíves, türelmes és jóindulatú. Az emberek nagyon megbarátkoztak már velünk, jelenlétünk egyáltalán nem feszélyezi őket, úgyhogy megfigyeléseink a legközvetlenebbek lehetnek és a lehetőségek erőfelé mennyiségileg és minőségileg is bővülnek — csak győzzük. Mind többen hoznak valami kis kedvességet: leginkább élelmet. Munkamegbeszélés: a rendszeres és észszerű munkavégzésnek külső-belső feltételeiről van szó. Végeredményben mindenki egyetért. (Több fegyelem a külső napirendben és a falumunka keretein innen és túl folyó részeiben, céltudatosabb, a feladatot tisztábban látó megfigyelés, regisztrálás hiányosságai stb.) Sok érdekes jelenségre és adatra talált már eddig több tag, a lehetőségek folyton bővülnek.

Július 6. Kovács, Elek újra Piskón voltak demográfiai adatokért. Többiek foglalkoznak a faluban, segítenek a mezei munkában... stb.

Július 7. Délelőtt Kerényi, Kovács, Gunda, Pócsy istentiszteleten vettek részt. Megfigyelték a résztvevők viselkedését. Rajtuk kívül a templomban van még a tanító lánya, öt iskolásgyerek, egy iskoláslány, hat 14—7 éves lány. A templomlátogatók megoszlása minden vasárnap ilyen, csak néha téved be egy-egy idősebb asszony. A tegnapi elmaradt tábornizet megtartottuk a falu legnagyobb érdeklődése mellett. Szomszéd falusiak is voltak. Karsay Arany János verseiből szavalt, azonkívül Ady A grófi szérún c. versét. Kovács munkaközösségünkről beszélt,

népdalokat énekeltünk. („Megfogtam egy szúnyogot“ igen tetszett nekik, különösen, mert kánonba énekeltük, többször meg kellett ismételni.) Elég sok érdekesség és érték jelentkezett az eddigi munka folyamán, de a teljességről még részletekben sem lehet szó. Egyes tanulmányok alapjaira azonban kellő anyag van, valamint a szükséges tapasztalat és tanulság is megszerződik.

Július 9. Utolsó nap ... A falu nagyon nehezen búcsúzik tőlünk. Folyton hangoztatják, hogy milyen rossz lesz, ha elmegyünk, egészen megszoktak már bennünket. Az esti tábortűznél... dr. Hilscher igen nagy hatással beszél arról az Igéről: „Ne aggodalmaskodjatok“. A búcsúzásnál többen sírnak. Mondják, hogy „úri ember“ még nem beszélt így velük, mint kis csoportunk tagjai. Másnap reggel, amikor indulunk, az öreg Tömös-Mihó könnyezve integet utánunk.

Amint a naplóból is kiténik, mindennap közös megbeszélést tartottunk. Erre főleg azért volt szükség, hogy áttekintésünk legyen az addig gyűjtött anyagról, lássuk a hiányokat, munkalehetőségeket, tájékoztassuk egymást az egyes informátorokról s a közös megfigyelések alapján még a helyszínen lerögzítsük a falu és egyesek lelki, gazdasági struktúrájának általános vonásait, a falu magatartását stb. Az informátorokkal kapcsolatban nem egyes „sztárokat“ kerestünk ki, akiket azután állandóan és mindenről lehetett faggatni, hanem egy-egy kérdést és adatot több informátortól is felvettünk. Az ellentétes, többoldalú vagy részletesebb vélemények nemcsak az illető kérdés megvilágítása szempontjából voltak fontosak, hanem az egyes informátorok lelkivilágára, gondolkodására is fontos dokumentumul szolgáltak. Így egy erkölcsi jelenségnél meg tudtuk állapítani, hogy kik azok, akik ezt kiszínezik, új beállításban mutatják meg s mi az oka annak, hogy a jelenséget különböző szempontok szerint mondják el. Egyes „sztár“ informátorokhoz csak a nem kimondottan szociológiai jelenségek kutatásánál alkalmazkodtunk. Néprajzi szempontból egy-egy öreg ember jó adatokat szolgáltatott a régi sertésmakkoltatáshoz, egy javasasszony a gyógyfüvekről adott felvilágosítást, volt nagyszerű nótafánk stb. De itt is tekintettel kellett lenni arra, hogy számunkra nemcsak egyes személyek nótakincse fontos, hanem az egész falu dalanyaga. A kevés és rossz nótát éneklők éppen úgy, mint azok, akik pentatónikus melódiákat őriznek. Néprajzi vizsgálatunk szociológiai természetűvé vált akkor, amikor a ráolvasásokat alkalmazó családnál azonnal kutatni kezdtünk más konzervatív vonások után is, vagy kataszterszerűen felvettük, hogy az egyes családok még hány gyógyfüvet használnak, milyen esetben mennek orvoshoz és javasasszonyhoz. Jó kezdő és tájékoztató informátorul szolgáltak a gyerekek. Különösen akkor vettük nagy hasznukat, amikor a felnőttektől ellesett beszélgetések alapján valamilyen erkölcsi jelenségnél a továbbkutatáshoz kezünkbe adták a kérdés fonalát.

Lélektani szempontból is igen érdekesek azok a vélemények, nyilatkozatok, amelyeket a napi foglalkozásról, szántásról, aratásról vettünk fel. De folytattunk ilyen vizsgálatokat a felnőttekkel is. Megkérdeztük véleményüket életük értelméről, a halálról, Gömbös Gyuláról stb. Megpróbáltunk az ú. n. kérdőíves módszer alapján dolgozni. De azonnal láttuk azt, hogy az ilyen kutatással csak igen felszínes és sablonos eredményt lehet elérni. Ezek az előre megfogalmazott kérdések nagy általánosságban mozognak és szinte helyszíni vizsgálatok nélkül igennel vagy nemmel előre meg lehet rájuk felelni. Egyáltalában

nem veszik és nem is vehetik figyelembe a speciális helyzetadottságokat, mert akkor minden községről, családról új kérdőívet lehetne szerkeszteni. Kemsével kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy a kérdéseknek mindig az illető helyzet fokozatos megismeréséből kell fakadni s az új kérdéseket az előző kérdésekre adott feleletek, az előző munkaeredmények alapján kell megkonstruálni. Legtöbbször azután a kutató érzékétől, szemléletétől és tudásától függ az, hogy mennyire tudja az előtte fekvő helyszíni anyagot értékesíteni, kibányászni azokat a rejtett speciális adottságokat, amelyek az egyén vagy közösség életformáját megkülönböztetik az általánostól, az elfoglalt társadalmi és gazdasági helyzetet megszabják.

Munkánkkal kapcsolatban tekintettel kellett lenni azokra a kérdés-komplexumokra, amelyek a falu életrajzával kapcsolatban csak akkor voltak megoldhatók, ha ahhoz az anyagot az Ormánság más területéről gyűjtjük össze. Míg a lelki, erkölcsi, szellemi megnyilvánulások a falu keretén belül is a legszélesebb szociológiai beállításban tárgyalhatók, addig ezt bizonyos néprajzi kérdéseknél nem tudtuk megtenni. Egyszerűen azért, mert erre már Kemsén nem találtunk anyagot. A község régi népies építkezését, az öregek hiányos emlékezetén kívül csak a szomszéd falvak még meglévő avult házai alapján tudtuk tanulmányozni. Az ilyen, leginkább szegény emberek tulajdonában lévő hajlékok, nemcsak Kemse, hanem az egész Ormánság eleven, Skansen-szerű néprajzi múzeumainak tekinthetők s fennállásuk a tulajdonos gazdasági helyzetének következménye. Eldorádót jelentenek az etnográfus számára, de kétségbeejtik a szociológust. Igen érdekes kísérletet folytattunk a falu viseletének (nemesak a kimondott népviseletnek) etnoszociológiai megvizsgálásaival, vagyis amikor néprajzilag számbavettük, leírtuk és összehasonlítottuk az egyes elemek, ruhadarabok használatát, formáját, de a fennmaradás, elterjedés és használat gazdasági és más okait is kutattuk. Általában azt az érdekes megfigyelést tehettük, hogy az eredeti szellemi kultúr javak, a lelkeséggel összefüggő tulajdonságok elevenebben élnek, hatékonyabbak, maradandóbbak, mint a régi anyagi kultúra elemei. A beteg testrésze most is ráolvastatnak, farsangot köszönteni az öregek helyett elmennek a gyerekek, de az már senkinek sem jut eszébe, ha nincs vaskéje, hát faekével szántson, vagy elkopott lábbelije helyébe hársfakéreg-bocskort köszön, mint elődei tettek. Inkább kölcsönkéri a vaskét és mezítláb jár.

Egyes jelenségek lerögzítésében igen nagy hasznát láttuk a fényképezésnek. Ezzel nagyszerűen ki tudunk emelni bizonyos szociális természeti jelenségeket s megfelelő technikai beállítással fokozni tudtuk ezek értelmét. A rajzolás néprajzi természetű tanulmányoknál volt elengedhetetlenül szükséges.

Az eddig elmondottak után joggal kérdezheti bárki, hogy mi munkánk eredménye és értelme? Az eredmény körvonalai csak a részletes feldolgozás közben fognak kibontakozni, de ezt megelőzőleg is a következőket mondhatjuk: Elgondolásunk és helyszíni munkánk alapján előttünk áll egy magyar falu életének számtalan mozzanata, nem az egyes szaktudományok keretei közé szorítva, hanem az élet bonyolult valóságának megfelelően. A napi politika irányelveitől függetlenül,

tudományos elvek alapján látjuk a fejlődését hátráltató okokat, amelyek előidézésében egyformán részt vesz tradíciója, hagyományos lelki alkata, a külső gazdasági és társadalmi körülményekkel. Kibontakoznak előttünk szellemi, politikai és gazdasági iskolázatlanságának megnyilvánulásai s az az alkalmazkodni tudás, türelem és kitartás, amellyel századokon keresztül állta a helyét a számára egyformán rideg tájban és rideg társadalomban. Az igazi „falu életrajznak“ számtalan tanulságot kell szolgáltatni a gyakorlati élet számára a közigazgatási problémáktól a népegészségügyig, adatot kell hogy találjon benne a gazdaságtörténetész, a valláslélektannal foglalkozó szakember, az egyke és a „népiség történetének“ kutatója. Egy ilyen szintézis elkészítéséhez vezető útnak első szakaszát látjuk kemsei kiszállásunkban. Vállalkozásunk indító motívuma a mai magyar élet szemléletéből fakadt, a részletes munkamódszerben és elvi felfogásban pedig D. Gusti román szociológusnak és iskolájának elméleti és gyakorlati munkássága, eredménye szolgált irányítóként. Munkánk helyzetanalízis és ezen alapuló szintetikus felmérése egy társadalmi egységnek. A nemzet nagy egységének és a benne található, nemzetet alkotó kisebb egységek élettendenciáinak a felismerése csak ilyen munkával érhető el. A társadalmi ideálok és az etika megvilágításában ezek a tendenciák, mint káros és gátolandó vagy mint a fejlődés irányába eső és felszabadítandó tendenciák jelentkeznek. A gátlás és a felszabadítás végrehajtása már a jövő nemzet politikusának a feladata, de aki feladatát az ilyen szociológiai felmérések nélkül nem végezheti el. Számunkra a kutatás az adatok tömege, ezek értékelése mellett mély és bensőséges élményt is jelentett, amely már magában is, egészen bizonyos, hogy későbbi életpályánk során tudatosan és öntudatlanul azok mellé fog állítani bennünket, akik ma még az ismeretlenség homályában húzódnak meg a velük foglalkozók előtt is.

GUNDA BÉLA